

“TÜRKÇE SÖZLÜK” ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman TARIKTAROĞLU *

Dil öğreniminde - özellikle imparatorluk dili hâline gelmiş dillerin öğreniminde - sözlüğün yeri tartışılmaz. Sözlükler, kelimenin sadece anlamını değil, cümle içinde değişik kullanımını da gösteren birer kılavuzdur. Gelişmiş sözlükler; kelime, deyim ve terimleri, örnek olması açısından cümle içinde kullanılmış biçimiyle de verirler. Sözlüklerin biçim ve kapsam yönünden değişik türlerini inceleyen Sözlük Bilim, Dil Bilim'in içerisinde yerini almıştır.

Bilinen ilk sözlükten bu yana yirmi asırdan fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen, sözlükler ve Sözlük Bilim konusunda bilimsel çalışmalar devam etmektedir. Türkçede, Divanü Lugatı't-Türk'ten günümüze kadar geçen yaklaşık dokuz yüz elli yıllık zamanda pek çok sözlük kaleme alınmıştır.

İmparatorluk dillerinden biri olan Türkçe, içinde pek çok yabancı kelimeyi elbette barındıracak ve bu kelimeler Türkleşmiş ve Türkçeleşmiş bir biçimde sözlüklerde yer alacaktır.

1928'deki harf inkılâbı, Cumhuriyet döneminde, dil öğrenim ve kullanımını farklı bir mecraya götürmüştür. Lâtin harflerine geçiş, beraberinde dille ilgili birçok mesele ve problem getirmiştir. 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve bunun yerine ikame edilen Türk Dil Kurumu, bu mesele ve problemleri çözmek ve Türk dilini sağlıklı bir kullanım hayatına sokmak için çalışmalar yapmıştır. Ancak altmış dört yıllık bu çalışma süreci devlet politikalarının ve yönetimlerin tutarsızlıkları yüzünden yeterli olamamıştır.

Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları arasındaki 'Türkçe Sözlük, Cumhuriyet döneminin en büyük sözlük çalışmasıdır. Türkçe Sözlük'le birlikte, başka dillerde bulunmadığı hâlde bir de İmlâ Kılavuzu yayımlanmıştır. Halbuki sözlükler, kelimeyi

* Atatürk Üniv. Erzincan Eğitim Fak. Öğr. Üyesi.

hem anlam, hem de imlâ bakımından vermektedir. İmlâ Kılavuzu'nun yaygınlaşmasıyla, öğrenciler sözlüğe bakma alışkanlığını yitirmekte ya da kazanamamaktadır. Bu gün üniversite sıralarına gelen çoğu öğrenci, henüz bir sözlüğe sahip değildir. Görülen odur ki sözlüğe bakma ve kitap okuma alışkanlığının olmayışı, toplumumuzun kelime servetini gittikçe fakirleştirmekte ve üniversitede okuyan gençlerimizin bile söz varlığı üç - beş yüz kelimedden öteye gidememektedir. Bu yoksullaşmayı önlemek için, öğrenciler sözlük alım ve kullanımına teşvik edilmeli ve yazımdaki farklılıkların giderilebilmesi açısından özellikle dil konusunun bir devlet politikası hâline getirilerek Türkçe Sözlük'te birleşilmesi yolunda tedbirler alınmalıdır.

Türk Dil Kurumu'nun en büyük eserlerinden biri olan Türkçe Sözlük, üzerinde pek çok çalışma yapılabilecek bir hacim kapasiteye sahiptir. Eser üzerinde çalışırken dikkatimi çeken bazı hususları belirtmek istiyorum:

1988 basımı Türkçe Sözlük'te sözlük maddelerinin yapısı verilirken şu hususlara dikkat edilmiştir:

- 1) Kelimelerin gramerdeki yeri, okunuşları ve vurguları,
- 2) Maddelerin çekimde uğradıkları değişiklikler,
- 3) Fiillerin aldıkları geniş zaman ekleri,
- 4) Yabancı kaynaklı kelimelerde kalın veya ince okunması gereken harfler,
- 5) Kelimelerin etimolojisi ve kullanıldığı saha,
- 6) Kelime türleri,
- 7) Fiillerin alması gereken tümleş veya nesnelere ekleri.

Ancak böylesine hacimli bir eserde gözden kaçan bazı küçük yanlışların bulunması, sanırım olağandır. Fakat Türk kültürünün ölümsüz bir ürünü olan bu eserin hiç yanlışsız olması, herhalde asıl amaç olmalıdır. Bu açıdan bunların bir an önce düzeltilmesi ve kusursuz bir sözlüğün dil öğrencilerinin istifadesine sunulması en büyük dileğimdir.

Yanlış Yazımlar:

aşığılanmak: aşığılanmak şeklinde yazılmış.

ayvadana: avvadana biçiminde yazılmış.

boyutlandırmak: boyunlandırmak olarak geçmiş.

devleştirmek: devietleştirmek olarak geçmiş.

dışarı: dışarı dışarısı olarak geçmiş.

filozofluk: İki defa yazılmış.

hâsil: hâsil şeklinde yazılmış.

- ir: ek olan bu madde çizgisiz yazılmış.

istatistikçi: İstatistikçi biçiminde büyük harfle yazılmış.

Kuyruklu Yıldız: Küçük harfle yazılmış.

lağvolunmak: Lağvolunmak biçiminde büyük harfle yazılmış.

muasır: muasir biçiminde verilmiş.

mukaddem: mukkaddem şeklinde yazılmış.

mutasyonizm: mutasyonizim biçiminde verilmiş.

Seretan: Yengeç burcu anlamında olan bu kelime küçük harfle yazılmış.

sopalanmak: sapalanmak şeklinde yazılmış.

telâffuz: tellâfuz olarak geçmiş.

tüberkülin: teberkülin olarak yazılmış.

vırvırcı: birleşik; vır vır ayrı yazılmış.

Düzeltilme İşareti:

Aynı vezinde olan **mağlûp**, **mahkûm** kelimelerinde düzeltme işareti bulunduğu hâlde **mağdur**, **mağfur** kelimelerinde bu işaret verilmemiş. **hâdise** kelimesinde bu işareti kullanıldığı hâlde, **hâfıza** kelimesinde yazılmamış.

Sıralama Yanlışları:

acı yavşan, aforizm, Afrikalı, aglütinin, ağız, akıl, akşamı sabahlı, alakalandırmak,aldanış, alt yazılı, arslan, fikren,

fiyatlandırmak, harlama, -imtırak, insancılık, itibarî, kozalı, lizöz, mahbube, sakatçı, taklidi, türkülemek, üzre, üzücü, viranlık kelimelerinin dizindeki yerleri yanlışır.

araştırma görevlisi'nden sonra araştırmacı; kantar kabağı'ndan sonra kantarcı gelmiş. Yani kelime kökü , sıralamada madde başı olarak kabul edilmiş; halbuki meselâ **ak** ve türevlerinde bu yol gözetilmemiş.

Bunun gibi, meselâ **nar** kelimesinden sonra **nâr**; fakat **hâl** kelimesinden sonra **hal** getirilmiş.

Yazılmayan Kelimeler:

Türkçe Sözlük'te yazılmayan pek çok kelime bulunmaktadır. Örnek olarak aşağıya birkaç tanesini aldım:

disiplinsizlik, disket, hapçılık, hunharca, inkârcı, inkârcılık, intaniyeci, itirafçı, medeniyetsizlik, sadistçe, tüpçü...

Karşılıksız Kelimeler:

Türkçe Sözlük'te **keylus** ve **keymus** kelimelerinin karşılıkları verilmemiş.

Yanlış ve Alıntı Kelimeler:

Türkçe Sözlük, yanlış türetilmiş kelimelerin önüne geçmek için bu kelimelerin yanlışlığını belirtmeli veya bu kelimeleri sözlüğe almamalıdır. Örnek olarak, Türkçede **ah** kökünden **ahçı** (Yemek pişiren kimse) türetilemez, ya da aşçı anlamında kullanılamaz.

Yine **ilginç** kelimesi **-nç** ekiyle türetilmiş bir kelimedir. Halbuki **-nç** eki, fiilden isim türeten bir ektir: sev-inç, gül-ünç gibi. Öyleyse ilgi isminden ilginç kelimesinin türetilmesi yanlışır.

örnek kelimesi Türkçedir. Fakat **örneğin** kelimesi yanlış türetilen ve Ermeniceden alındığı bilinen bir kelimedir. **örneğin** biçimindeki bir kullanım yanlıştır. Olsa olsa **örneği** olabilirdi. Yani iyelik ekiyle birlikte kullanılması gerekirdi.

Sözlükler, aynı zamanda dil öğreticisi olduğuna göre, Türk dilinin yapısına aykırı olan bu tür kelimeler ya sözlükte yer almamalı, ya da yanlış türetildikleri açıklanmalıdır.

Bunun gibi, mesclâ **floresan** kelimesinin **floresans**, **flüoresan**, **flüoresans** gibi dört ayrı yazımı verilmiş. Bunlardan hangisi kullanılacaktır?

Birleşik Kelimeler:

Birleşik kelimelerin yazımında, İmlâ Kılavuzu'nda olduğu gibi Türkçe Sözlük de tam bir tutarlılık göstermemiştir. Kanaatime göre Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın Türk Dili dergisinin Mart 1994 sayısında yazdığı makale, konuya bir açıklık ve istikrar getirebilecek niteliktedir.

Zeynep Korkmaz'ın makalesine göre, birleşik kelimelerde kelimelerden biri veya her ikisi anlam kaybına uğramışsa, kelime birleşik yazılır; herhangi bir anlam kaybı söz konusu değilse ayrı yazılır. Yine kelime içinde bir ses olayı meydana gelmişse birleşik, gelmemişse ayrı yazılır.

Buna göre **uzun eşek** birleşik kelimesinde her iki kelimedede bir anlam kaybı yok mudur? Uzuneşek, çocukların oynadığı bir oyunun adıdır. Yani kelimenin **uzun**'la da **eşek**'le de alâkası yoktur. Fakat Türkçe Sözlük'te bu kelime ayrı olarak yazılmıştır. **aç gözlü** kelimesinde gözün açığı bir anlam taşımaz. Bunun gibi **serinkanlı** kelimesinde -serin bir kan bulunmayacağından - anlam kaybı olduğuna göre, **serin kanlı** biçiminde yazılması ne kadar doğrudur? **roketatar**, **renkgideren** gibi kelimelerde ise bir anlam kaybı söz konusu değildir. Öyleyse bu gibi kelimelerin de ayrı yazılması gerekirdi.

Türkçe Sözlük, Türk milletininindir; fakat görüldüğü gibi Türkçe Sözlük'ümüzde birtakım hatalar bulunmaktadır. Bu hataların giderilerek ölümsüz eserimizin abideleştirilmesi görevi, bu günkü Türk Dil Kurumu üyelerine aittir. Umuyor ve bekliyoruz.